

Despotik Emek Rejimi Olarak Taşeron Çalışma

Gamze YÜCESAN-ÖZDEMİR*

Özet: Bu çalışma, taşeron çalışmaya yönelik egemen yaklaşımın eleştirisini amaçlamaktadır. Egemen yaklaşım, taşeron çalışmayı bir istihdam biçimi olarak, taşeron çalışmanın düşük ücretler, sendikasızlık ve sosyal hak kayıpları gibi boyutlarını birbirinden ayrı olarak ve taşeron çalışanların farklılaşan deneyimleri olarak tanımlamaktadır. Bu çalışma ise taşeron çalışmayı kavramsallaştırmanın gerekliliğini ve bu süreçte emek süreci teorisinin vazgeçilmezliğini savlamaktadır. Ayrıca, taşeron çalışma bir despotik emek rejimi olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Anahtar kelimeler: taşeron çalışma, emek süreci teorisi, emek rejimleri
Abstract; This study aims a critical analysis of the dominant approach to subcontracted work. The dominant approach understands subcontracted work as an employment form, considers low wages, lack of social security and lack of union as different dimensions and focuses on the differentiated experiences of subcontracted workers. This study underlines the fact that a conceptualisation of subcontracted work is needed and labour process theory is indispensable. Moreover, in this study, subcontracted work is conceptualised as a despotic labour regime.

Key words: subcontracted work, labour process theory, labour regimes

Taşeron çalışma dediğimizde, montaj işçileri, tersane işçileri, maden işçileri, belediye işçileri, çağrı merkezi işçileri, kadınlar ve erkekler, yetişkinler ve çocuklar, göçmenler ve göçmen olmayanlar, vasıflı, yarı-vasıflı ve vasıfsız olanlar, diğer bir deyişle, toplumsal işbölümü olarak baktığımızda üretim, dağıtım, tüketim ve yeniden üretim alanlarındaki işçilerden bahsetmekteyiz. Taşeron çalışma üzerine, son yıllarda hem Dünya'da hem de Türkiye'de artan araştırmalardan söz etmek mümkündür. Bu araştırmaların büyük bölümünde egemen yaklaşımın dayandığı epistemoloji, diğer yaklaşımlar üzerinde bir epistemik şiddet yaratmaktadır. Buradaki epistemik şiddet, alışılmış açıklamalar ile toplumsal gerçeklikleri anlamamızı önlemekte, bizi alışılmış düşünce kalıpları içinde tutsaklaştırmakta ve farklı yaklaşımları cezalandırma tehdidini savurmaktadır. Bu çalışma, öncelikle, taşeron çalışma konusunda egemen yaklaşımın yarattığı epistemik şiddete karşı

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

durmak gerektiğini vurgulamayı hedeflemekte ve taşeron çalışmayı emek süreci teorisi içerisinde ve ona içkin kavramlar üzerinden tekrar düşünme ve kavramsallaştırma amacını taşımaktadır.¹

Sosyal bilimlerde yaklaşımlar, güç ilişkileri tarafından belirlenen bir düzlemde varolurlar. Sosyal bilimlerde yaklaşımı belirleyen ve/veya tanımlayan da, bu yaklaşımın, toplumdaki güç ilişkileri karşısındaki konumudur. Her yaklaşım, güç ilişkilerine taraf olan kesimlerin çıkarları ile ya örtüşür ya da çatışır. Diğer bir deyişle, sosyal bilimlerde yaklaşımlar, güç ilişkisine taraf olanların çıkarlarına uydukları ölçüde yansız ve nesnel olamazlar. Bazı yaklaşımların genel kabul görmeleri ve uygulamaya konu olmaları, bu yaklaşımların, ele aldıkları toplumsal olguyu doğru bir şekilde açıkladıkları anlamına gelmez.

“Taşeron çalışma” konusunda egemen yaklaşım özellikle üç noktada epistemik şiddet yaratmaktadır. İlk olarak, “taşeron çalışma” üzerine olan egemen yaklaşım, taşeron çalışmayı bir istihdam biçimi olarak görmektedir. Bu istihdam biçimi olarak görme hali taşeron çalışmayı şeyleştirilmektedir (Özdemir, 2008). Bu şeyleştirme süreci, taşeron çalışmayı Türkiye kapitalizmine ve bunun içerisinde bulunduğu daha geniş ölçekli kapitalizmlere harici bir nesneymiş gibi anlama ve anlamlandırma tehdidi taşımaktadır. Bu tür bir analizde, bir dönem enflasyon ve her dönem trafik sorununu tanımlayış biçimimize benzer biçimde, bir “taşeron canavarının” yolda olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir; fakat taşeron çalışma kapitalist sisteme içkindir ve ancak emek ve sermaye sınıflarının göreceli güçleri ve sermaye birikim rejimleri içinde anlaşılabilir.

İkinci olarak, taşeron çalışma üzerine olan egemen yaklaşım, taşeron çalışmanın parçalı etkileri üzerinde durmaktadır. Düşük ücretler, ağır çalışma koşulları, ciddi sosyal hak kayıpları, sosyal güvencesizlik, işçi sağlığı ve iş güvenliğinin olmaması ve sendikasılaşma gibi boyutlar, araştırmalarda parçalı olarak ele alınmaktadır. Oysa ki, tüm bu boyutlar ayrı ayrı değil; bir bütünün bileşenleri olarak değerlendirilmelidir.

Üçüncü olarak, egemen yaklaşım taşeron çalışanların farklılaşan deneyimleri üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla, sanayide ve tarımda taşeron çalışanlar, özel sektörde ve kamu sektöründe taşeron çalışanlar, mavi yakalı taşeron çalışanlar ve beyaz yakalı taşeron çalışanlar üzerine sürekli vurgu yapılarak, bu katmanların deneyimlerinin ve/veya karşı karşıya kaldıkları soru ve sorunların farklılıkları üzerine yoğunlaşmaktadır. Oysa sınıf çalışmalarında, sınıfın ortaklaştırıcı özellikleri üzerinde durmak oldukça önemlidir. Zira 21. yüzyılın başlarında, tüm çalışanlar ve özellikle taşeron çalışanlar ciddi bir proleterleşme dalgası içinden geçmektedirler. 21. yüzyılın başında kapitalizmin şekillendirdiği emek süreçlerinin, emeğin niteliğine

¹ Bu çalışmanın temellerini, Toplum ve Hekim dergisinin 23(4) sayısında yayınlanan “Emek Süreci, Denetim ve Emek Rejimleri: Taşeron Çalışma Üzerine İlk Notlar” adlı makale ve 5. Karaburun Bilim Kongresi’nde sunulan “Bir Emek Rejimi Olarak Taşeron Çalışma” adlı tebliğ oluşturmuştur.

ve vasfına ait farklılıkları giderek bulanıklaştırdığı ve bir benzeşme sürecine doğru evrildiğinden bahsedebiliriz (Köse ve Öncü, 2000). Dolayısıyla, taşeron çalışma konusunda farklılaşan deneyimlerden öte ortaklaşan deneyimlerin üzerinde durmak gerekmektedir.

Tüm bu noktalardan hareketle, bu çalışma, taşeron çalışmayı emek süreci teorisi içerisinde ve emek süreci teorisine ilişkin kavramlar ile yeniden düşünmek gerektiğinin altını çizmektedir. Çalışma üç bölüme ayrılmıştır. İlk olarak, taşeron çalışmayı kavramsallaştırma gerekliliği ve bu noktada emek süreci teorisinin vazgeçilmezliği açıklanacaktır. İkinci olarak, taşeron çalışmayı anlamının gerçek düzeyi olarak despotik emek rejimi kavramı anlatılacaktır. Üçüncü bölümde ise, bir despotik emek rejimi olarak taşeron çalışma, yapılar, süreçler ve emek denetim aygıtları üzerinden incelenecektir. Son olarak ise, taşeron çalışmaya doğru bir kavramsallaştırma içinden bakmanın neden önemli olduğu konusunda bazı saptamalar yapılacaktır.

Taşeron Çalışmayı Kavramsallaştırma Gerekliliği ve Emek Süreci Teorisinin Vazgeçilmezliği

Taşeron çalışmaya yönelik kavramsallaştırma yapmadan, “görüntü” düzeyinde analiz yapmak oldukça sorunludur. “Görüntü” düzeyinde, taşeron çalışmaya yönelik düşük ücretler, örgütsüzlük, sosyal hakların kaybı ve güvencesizlik gibi saptamalar yapılabilir ve “ne” oluyor sorusuna cevap üretilebilir; ama asıl olan ve akademik ve siyaseten doğru olan “neden” sorusunu cevaplayabilmektir ki; bu ancak kavramsallaştırma çabası ile mümkündür. Taşeron çalışmanın örgütlendiği üretim noktasının kavramsallaştırılmasına yönelik en önemli katkı ise emek süreci teorisidir.

Emek süreci teorisi, Harry Braverman’ın 1974 yılında yazdığı “*Emek ve Tekelci Kapitalizm*” kitabının açtığı düşünsel yoldan ve o yıla kadar üretim noktasının analizi için egemen olmuş “çalışma psikolojisi”, “çalışma sosyolojisi” ve “yönetim ve organizasyon” gibi anaakım akademik disiplinlerin sert eleştirisi üzerinden 1980’lerin ortalarına kadar güçlü bir birikim oluşturmuştur. Emek süreci, hem artı-değerin hem de egemenlik ilişkilerinin başlangıç noktasıdır. Marx’ta, emek sürecinin, kapitalizmin tahlilinin ve sınıf mücadelesinin ilk noktası olarak düşünülmesinin en önemli nedeni de budur. Kapitalist emek süreci, artı-değer üretme süreci (değerleme süreci) ile birlikte bir bütün oluşturmuştur. Diğer bir deyişle, kapitalist emek sürecinde, işçi, kullandığı üretim araçlarından tümüyle koparılmış olarak kapitalistin denetiminde çalışmakta ve artı-değer üretmektedir. Marx için artı-değer üretimi, yalnızca sermayenin karının kaynağını değildir; aynı zamanda acımasız egemenlik mantığını da içermektedir. Kapitalist emek süreci, yalnızca üretim ilişkilerinin yeniden üretim alanını içermez; aynı zamanda siyasal süreçleri de içerir. Dolayısıyla, emek süreci teorisi, kapitalist emek sürecinin ve

işyerinde üretilen ve yeniden üretilen teknik ve toplumsal ilişkilerin, sınıf ilişkileri ve kapitalizmin ekonomi politikği içinde anlaşılabilceğini vurgulamaktadır.

1980'lerin sonu itibariyle, kapitalizmin son yirmi yılda geçirdiği iktisadi, siyasi ve ideolojik değişimler ve döneme hakim olan kavram ve tartışmaların ürünü olarak emek süreci teorisi, "açıklama gücünü kaybettiği" iddiası ile terk edilmiştir. Emek süreci teorisine yönelik ilk eleştiri, emek süreci teorisinin, birçok fenomeni bir araya getiren, birleştiren ve açıkladığını iddia eden bir meta-teori (üst-anlatı) olarak tanımlanmasıdır. Postmodernizmden beslenen eleştirel yönetim çalışmaları, akılcılık ve evrensellik gibi modernizmin tüm sorunlarıyla malül bir meta teori olarak emek süreci teorisini eleştirmiş ve "gerçekliğin yapı-bozuma uğratılması" (Fournier ve Grey, 2000: 18) yolunda yoğun bir üretime geçmiştir.

Emek süreci teorisine yönelik ikinci eleştiri, teorinin üzerine temellendiği "emek-sermaye" düalizmidir. Eleştirel yönetim çalışmaları, modernist akla özgü düalizmler içinden üretilen "emek-sermaye" düalizminin toplumsal yaşamı sınırlandıran ve toplumsal yaşamın zenginliklerini görmez kılan yanını vurgulamaktadırlar. Diğer bir deyişle, eleştirel yönetim çalışmaları, emek sürecinin "emek-sermaye" düalizmini reddetmekte ve postmodernizmin anlam zenginliğini aramaktır. "Ya biri ya öteki" yerine, "hem biri hem öteki"ni kabul etmek; birkaç düzeyde anlam ve birkaç odak noktasının birleşimini ortaya çıkarmak gerekmektedir. Bu noktanın ışığında, postmodernist çalışmalar, "ya biri ya öteki" benzeri düalizmlere karşı çıkmaktadır.

Emek süreci teorisine yönelik üçüncü eleştiri, teorinin temel aldığı, işyerinde "verimlilik, etkinlik ve karlılık" ve bunların nasıl artırılacağı üzerine olan yaklaşımdır (Fournier ve Grey, 2000). Eleştirel yönetim yaklaşımları, işletmenin verimliliğinin, etkinliliğinin ve/veya karlılığın, yönetim çalışmalarının bir boyutu olabileceğini; ancak bir sürü diğer etmenin ve etkenin yanında değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Emek süreci teorisine dördüncü eleştiri ise, teorinin işyerinde varolan çatışma üzerine olan vurgusudur. "Post-fordizm", "toplam kalite yönetimi", "yalın yönetim" ya da "insan kaynakları yönetimi" adı altında gerçekleşen son dönem emek süreci düzenlemeleri, ünitarist ve bütünleşmeci bir perspektiften, işçilerin tam entegrasyonunu hedeflemektedir. Emek-sermaye ilişkisinin yeni doğası, bir çok çalışma tarafından, karşılıklı düşmanlık yerine karşılıklı yükümlülüğün olduğu ve işçinin söz hakkının arttığı, katılımcı ve demokratik bir yapı olarak değerlendirilmektedir (Adler ve Cole, 1993). Tüm bu çalışmalar, işçi ve yöneticilerin çıkarlarının bağdaşabilir olduğu ve "biz ve onlar" tavrının artık sonunun geldiği iddiasını işlemektedir. Nihayet, emek süreci teorisinin üzerine kurulduğu emek-sermaye çelişkisi yerini "uzlaşmaya" bırakmıştır.

Emek sürecinde değişimin olduğu kesindir; bu noktada "hiçbir şey değişmedi" gibi bir önerme gerçekliği yakalayamaz. Son dönem emek süreci düzenlemeleri de, geçmişe dair önemli devamlılıklar olduğu kadar, geçmişten

gerçek kopuşları da içermektedir. Asıl olan ise, Marksist emek süreci teorisinin, tüm bu değişimi açıklama gücüne sahip olduğudur. Dolayısıyla, emek süreci teorisi, taşeron çalışmayı da açıklama gücüne sahiptir.

İlk olarak taşeron çalışmada, işyerinde üretilen ve yeniden üretilen teknik ve toplumsal ilişkiler, bu ilişkilerin salt gözlemlenmesi ile açıklanamaz. Gerçek, bu görüntüler ardındaki kapitalist üretim ilişkileri ve sermaye birikim süreçlerindedir. Emek süreci teorisi, işyerlerinde ya da fabrikalarda gözlem yaparak "olan"ı, "görünen"i ya da "görüntü"yü açıklayan ve bu görüntünün tasvirinden öte de "nedensellikler"i felsefi/ideolojik ya da metafizik bulan pozitivist epistemolojiye dayanan çalışmaların tam karşısındadır. Emek süreci teorisi, "görünen"ın ya da "görüntü"nün ortaya çıkışındaki nedensel süreçlerin, yapı ve mekanizmaların aydınlığa çıkarılmasına ve bilginin bağlam bağımlı, tarihsel ve zaman-mekandan arındırılmaz olduğuna dayanan eleştirel gerçekçiliğin epistemolojik öncüllerini içerir.²

İkinci olarak taşeron çalışma, bir artı-değer üretimi aracıdır, dolayısıyla bir kapitalist emek süreci örgütlenmesidir. Bir şeyler üretmek için işçilerin içine girdikleri toplumsal ilişkiler, ne zamanki çalışma artı-değer üretimi aracı haline alır, o zaman kapitalist emek sürecine dönüşür. Bu da, sermayenin karlı bir üretim için, bir meta olan emek-gücünü emeğe dönüştürme kapasitesine dayanır. Dolayısıyla, kapitalizmde emeğin biricik özelliği bir meta olmasıdır.

Üçüncü olarak taşeron çalışma, emeğin rolü ve emek-sermaye ilişkisi merkeze alınarak anlaşılabilir. Emek süreci, artı-değer üretimini kapsadığı ve dolayısıyla iktisadi ve toplumsal yaşamın merkezini oluşturduğu için, emek süreci teorisi, emeğin rolünü ve emek-sermaye ilişkisini analizinin merkezine alır. Emek-sermaye arasındaki toplumsal ilişki yapısal bir antagonizmaya dayanmaktadır.

Dördüncü olarak, taşeron çalışma, sermaye birikim mantığının, sermayeyi sürekli olarak üretim sürecini yenilemeye itmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Sermaye, kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda emek üretkenliğini artırarak kapitalist rekabette daha güçlü konuma geçmeye çalışırken, sermayenin emeği vasıfsızlaştırmayı tercih ettiği durumlar olabileceği gibi; emeğin vasfına gereksinim duyacağı durumlar da olabilir.

Nihayetinde, taşeron çalışmada denetim gerekliliği vardır. Değer üretimini sürekli kılabilmek için denetimi gerçekleştirmek, sermaye için sürekli bir gerekliliktir; fakat bu denetim, yalnızca baskı üzerinde yükselmez, işçinin katılım ve rızasını da kendine eklemeler.

Dolayısıyla, emek süreci teorisi, taşeron çalışmayı, taşeron çalışma sürecinde üretilen ve yeniden üretilen teknik ve toplumsal ilişkileri ve bu ilişkilere ilişkin denetim, vasıf, teknoloji ve siyaset konularını açıklayabilme gücüne sahiptir.

² Eleştirel gerçekçilik için Ashworth vd. (1990) ile Sayer (1992) incelenebilir.

Taşeron Çalışmanın Gerçek Düzeyi: Despotik Emek Rejimi

Sosyal bilimlere yöntemsel yaklaşım olarak eleştirel gerçekçilik, sosyal gerçekliği birbiriyle örtüşen üç düzeyde tanımlamaktadır: Görgül düzey, fiili düzey ve gerçek düzey (Ashworth vd., 1990). Diğer bir deyişle, gözlemediğimiz şeyler, aslında altta yatan maddi ilişkiler yapısı ile açıklanmalıdır. Görgül düzey, deneyimler ve gözlemlenebilir olaylara karşılık gelmektedir. Fiili düzey, görgül düzeydeki gözlemlenebilen olayların bağlamını oluşturan gözlemlenebilen ya da gözlemlenemeyen olaylar örgüsünü kapsamaktadır. Gerçek düzey ise, diğer iki düzeyi kapsayan ve olayları ortaya çıkan yapılar, süreçler ve mekanizmalara denk düşmektedir. Dolayısıyla, taşeron çalışmanın gerçek düzeyini ortaya çıkarmak, despotik emek rejimi kavramsallaştırması ile mümkün gözükmektedir. Bu bölümde, öncelikle despotik emek rejimi kavramı açıklanacaktır.

Emek rejimi kavramı, emek süreci örgütlenmesini, daha genelde onun içine gömülü olduğu iktisadi, siyasi ve ideolojik yapılar ile birlikte düşünmeye tekabül etmektedir. Emek sürecinde, emekçiler yalnızca mal ve hizmet üretmekle kalmazlar; aynı zamanda yönetimle ve birbirleriyle olan toplumsal ilişkileri de üretirler. Dolayısıyla emek süreci, yalnızca mal ve hizmetlerin değil; aynı zamanda siyasetin de üretildiği ve yeniden üretildiği bir alandır.

Son dönemde, sermaye birikiminin küreselleşmesi, emek süreci pratiklerinde de önemli paradigma değişimlerine yol açmıştır. Son dönemde, zaman ve mekan, sermayenin küresel ölçekteki birikimi için yeniden örgütlenmektedir (Harvey, 2008: 58-81). Emek rejimi kavramı, emek sürecinin örgütlenmesinde bu zaman ve mekandaki dönüşümleri göz önüne alarak, üretim noktasını içine gömülü olduğu diğer yapılarla birlikte düşünme çabasıdır. Burawoy (1985)'un emek süreci teorisine önemli bir katkısı olan “fabrika rejimi”³ kavramı yerine “emek rejimi”, kavramı “fabrika”nın mekansal ve zamansal sınırlılıkların ötesine geçme çabasının bir ürünüdür.

Emek rejimi kavramı, günümüzde, taşeron çalışmanın farklı görünüşleri olan “evde çalışma”, “eve iş verme” ve “fason üretim”, vb. ile emek süreci örgütlenmesinin “fabrika”nın kapılarının ardında yaşamın her alanına doğru genişleyen yapısını kapsayabilmektedir. “Sanayi işçi sınıfı, dünya çapındaki sayıları azalmasa da, artık küresel ekonomide hegemonik bir rol oynamamaktadır” (Hardt ve Negri, 2004: 13). Endüstriyel paradigmada, işçiler üretimi neredeyse sadece

³ Michael Burawoy (1985)'un katkısı oldukça önemlidir. Burawoy'un (1985) adlandırmasıyla “fabrika rejimi”, emek süreci ve devlet arasındaki kritik kavramsal ilişkide varolur. Fabrika rejimleri, üretim içindeki ilişkileri düzenlerken; devlet ve siyasi rejimler makro düzeyde üretim ilişkilerini düzenler ve korurlar. Dolayısıyla, bu rejimler karşılıklı olarak birbirlerini tanımlar, şekillendirir ve sınırlarlar. Burawoy (1985)'un “fabrika rejimi” kavramı, emek süreci analizine toplumdaki siyasi ve ideolojik boyutları taşıması ve devletin, üretim ve emek siyasetinin doğasını şekillendirmedeki temel rolünü tanımlaması anlamında kritik bir katkıdır.

fabrika içinde yaparlardı; fakat günümüzde, taşeron çalışmanın farklı görünüşleri olan “evde çalışma”, “eve iş verme” ve “fason üretim”, emek süreci örgütlenmesinin “fabrika”nın kapılarının ardına yaşamın her alanına doğru genişlediğini göstermektedir.

Emek rejimi kavramı, tam da emek süreci örgütlenmesinin artık fabrika düzleminin sınırlı alanından çıkıp, toplumun yaşamsal alanlarına yönelmesini içermektedir. Bu zamansal ve mekansal yeniden örgütlenmeyi, Hardt ve Negri (2004: 110) “biyopolitik üretim” olarak tanımlamaktadırlar: “Biyopolitik üretim, topluma içkindir ve müşterek emek biçimleri aracılığıyla toplumsal ilişkileri ve biçimleri üretir.”

Emek rejimi, taşeron çalışmada fazlasıyla karşı karşıya kaldığımız üretimin zamansal ve mekansal siyasetini içermektedir (Smith ve Pun, 2006). Sermaye akımları, iletişim teknolojileri ve küresel meta zincirleri, hem zamanın hem de mekanın yeniden örgütlenmesi anlamına gelmektedir. Bu da, yeni uluslararası işbölümü içinde sermayenin yayılması ve küresel üretim için gerekli mekansal yeniden yapılanmadır. Dolayısıyla, bu mekansal üretimin üretim noktalarında üretimin siyasetini nasıl etkilediği oldukça önemlidir: Küresel ekonominin makro ölçeğinin, yerel siyasal, iktisadi ve ideolojik yapıların mikro ölçeği ile karşılaşması (Frenkel, 2003). Bu anlamda, küresel üretimin mekansal yeniden örgütlenmesinin, küresel, ulusal ve yerel faktörlerin yeniden artiküle edilmesi ve emek rejimine etkilerinin tartışmaya açılması önemlidir. Sermayenin küresel üretimi, artı-değerin belli bir zamanda üretileceği spesifik mekanlara ihtiyaç duymaktadır. Küresel sermayenin küresel mekanı, oldukça soyuttur ve emek ve sermaye arasındaki ilişki, belli emek süreçleri içinde ve belli zamansal-mekansal belirlenimlerde (*spatio-temporal fixes*) üretilmektedir (Jessop, 2002).

Despotik ve hegemonik emek rejimlerinin varlığından söz etmek mümkündür. Emek rejimlerinde denetim, basit bir antagonizmadan öte, rıza ve baskıyı içeren karmaşık ve çelişkili bir yapıyı barındırmaktadır. Dolayısıyla, emek rejimlerinde, Gramsciyan⁴ bir okuma ile, hem baskının hem de rızanın birlikteliği vurgulanmalıdır (Gramsci, 1971). Baskının rızaya üstün geldiği rejimlerin despotik, rızanın hüküm sürdüğü; ama hiçbir şekilde baskının dışlanmadığı rejimlerin ise hegemonik doğaya sahip olduğu iddia edilebilir (Burawoy, 1985).

Despotik emek rejimleri, baskının rızaya üstün geldiği rejimlerdir. Despotik emek rejimleri, piyasanın anarşik yapısına tabidir. Piyasanın anarşik yapısı, kapitaliste istediği gibi işe alıp çıkarma ve istediği sürelerde çalıştırma imkanı sağlamaktadır. Marx’ın “*piyasa despotizmi*” olarak adlandırdığı bu durum, emeğin sermayenin mutlak egemenliği altına girmesini sağlarken, üretimin siyasetine de

⁴ Antonio Gramsci, kapitalist sınıfın hem zor kullanma (polis, ordu ve baskı yoluyla) hem de rıza yoluyla (insanların yönetici sınıfın dünyaya ilişkin fikirlerini kabul eder hali) yönettiğini tartışır (Gramsci, 1971).

despotik bir karakter verir. Despotik emek rejimlerinde, emek gücünün yeniden üretimi devlet tarafından güvenceye alınmamıştır. Devlet, fabrika içindeki yapıya emek politikaları ve/veya sosyal politikalarla müdahale etmemektedir. Despotik emek rejimi, bir yedek işçi ordusunu oluşturan işsizlerin rekabeti altında yapıldığı bir arkaplan içinde gerçekleşmektedir.

Despotik emek rejiminde, baskı hüküm sürmektedir. Emek rejimlerinde, sermayenin emek üzerindeki denetimi ve bu denetimin aracı olan aygıtlar oldukça önemlidir. Emek denetim aygıtları baskıyı ve rızayı varetmek için kullanılırlar. Rızayı yaratmaya dönük olanlar ideolojik denetim aygıtlarıdır. Baskıyı yaratan emek denetim aygıtları olarak ise şunlardan bahsedilebilir: Basit (doğrudan) denetim aygıtları, teknik (teknolojik) denetim aygıtları, elektronik denetim aygıtları, cinsiyete dayalı denetim aygıtları ve bürokratik denetim aygıtları. Despotik emek rejimleri, rızayı vareden ideolojik denetim aygıtlarından yoksundur ve baskıyı vareden diğer tüm emek denetim aygıtlarını bazen tek tek bazen ise birlikte kullanılırken gözlemlemek mümkündür.

Despotik Emek Rejimi Olarak Taşeron Çalışma: Yapılar, Süreçler ve Emek Denetim Aygıtları

Taşeron çalışma bir despotik emek rejimidir; çünkü taşeron emekçiler baskıyı vareden yüksek iş değiştirme hızı, düşük ücretler, ağır çalışma koşulları, ciddi sosyal hak kayıpları, sosyal güvencesizlik ve işçi sağlığı ve iş güvenliğinin olmaması ile karşı karşıyadırlar. Dolayısıyla, küresel kapitalizmde, hem merkez hem de çevre ülkelerde, taşeron emekçiler, sabit süreli sözleşmeler olmadan, çeşitli görevler yapacak biçimde esnek ve sürekli mekan değiştirecek şekilde hareketli hale gelip güvencesiz bir konuma itilmişlerdir. Bu koşullar despotik emek rejimi koşullarıdır.

Taşeron çalışma bir despotik emek rejimidir; çünkü taşeron firma ile ana firma arasındaki bağımlılık ilişkisi baskı koşullarını yeniden üretmektedir. Taşeron çalışma, üretim sürecinin parçalanmasının bir ürünüdür ve bu parçalanma, ana firma ile taşeron firma arasında bağımlılık ilişkisi yaratmaktadır ve bu bağımlılık ilişkisinde ana firma çok güçlüdür (Özveri, 2008). Bu bağımlılık ilişkisi içinde ana firma merkez işgücünü istihdam etme kapasitesindeyken, diğer bir deyişle, işgücüne görece iyi ücretler, sosyal güvence ve belki sendikalaşma imkanı tanırken; kendine bağımlı taşeron firmayı, işgücüne yönelik uygulamalarda “en geri” noktaya gitmeye zorlamaktadır. Dolayısıyla, düşük işgücü maliyeti baskısı, despotik emek rejimlerini yaratmaktadır.

Taşeron çalışma, despotik bir emek rejimidir; çünkü taşeron firmalar arası rekabet, “dibe doğru koşu” biçiminde gerçekleşmektedir. Taşeron firma, ana firmanın verdiği işi alabilmek için despotizmi, ücretler, çalışma saatleri ve çalışma koşulları anlamında en sert biçimde uygulamaktadır.

Taşeron çalışma, bir despotik emek rejimidir; çünkü işçi sınıfında, meydana gelen katı bölünmeler ve hiyerarşiler baskı koşullarını yeniden üretmektedir. Üretim sürecinin parçalanması sonucu, emek sürecinin örgütlenmesinde de bir parçalanma söz konusudur. Bu parçalanma, mekansal bir parçalanmayı da getirebilmekte veya mekansal bir birliklilik içinde de yaşanabilmektedir. Daha vahim olanı kuşkusuz işçi sınıfı içindeki hiyerarşinin aynı mekanda gerçekleşmesidir.⁵ Bu noktadan hareketle, aynı mekanda yaşanan parçalanma incelendiğinde, despotik emek rejimini yaratanın hegemonik emek rejimi olduğu savlanabilir. Bir firmanın mekansal sınırları içinde ana firmanın işçilerine hegemonik emek rejimi uygulanırken; taşeron firma işçilerine despotik emek rejimi uygulanmaktadır. Diğer bir deyişle, işçi sınıfının daha iyi ücret alan, sosyal güvenceli ve görece iş güvencesi olan kesimi, başka bir deyişle, merkez ya da çekirdek işçiler, hegemonik emek rejimi altında çalışmakta ve yaşamaktadırlar. Yoğun ideolojik denetim aygıtları altında bu işçilerin firmayla, firmanın vizyon ve misyonuyla özdeşleşmesi amaçlanmaktadır. Diğer tarafta ise, taşeron firma çalışanları despotik emek rejimine tabidir. Ana firma ile taşeron firmalar arasında yapılan sözleşmelerde taşeron işçilerin çekirdek işgücüyü aynı saatlerde çay molası vermelerini, aynı kapıdan fabrikaya girmelerini ve aynı servis araçlarına binmelerini yasaklayan hükümlere sıkça rastlanmaktadır (Özveri, 2008).

Taşeron çalışma, bir despotik emek rejimidir; çünkü taşeron çalışmada, sendikalar emek süreci örgütlenmesinde siyasal bir rol oynayamamaktadırlar. Sendikasız, iş güvencesiz ve sosyal güvencesiz bir işçi yarından emin değildir ve bu endişe ve risk durumu, taşeron emekçileri her şeye boyun eğen, teslimiyetçi yapılara sürüklemektedir. Geleneksel sendikaların sınırlı bir işçi kategorisinin ekonomik çıkarlarını savunduğu, oysa gerekli olanın “toplumsal zenginliği müşterek üreten tekilliklerin bütün ağını temsil edecek emek örgütlenmeleri yaratmak” (Hardt ve Negri, 2004: 153) olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır. “Toplumsal hareket sendikacılığı” adı altında farklı emek örgütlenmeleri pratikleri tartışılmaktadır.

Taşeron çalışma, bir despotik emek rejimidir; çünkü taşeron emekçiler mekansal ve kurumsal olarak parçalanmıştır. Bu mekansal ve kurumsal parçalanma, emekçilerin despotik emek rejiminin koşullarına karşı ortak bir direniş ve mücadele geliştirebilmesinin önünde engeldir. Dolayısıyla, despotik emek rejimlerinin baskıcı yanına yönelik “direniş” noktaları da parçalanmıştır.

Taşeron çalışma, bir despotik emek rejimidir; çünkü “maddi olmayan emek” de baskıyı üreten yapıya dahil edilmektedir. Maddi olmayan emek, enformasyon, bilgi, fikir, imaj, ilişki ve duygulanımlar üreten emektir (Hardt ve Negri, 2004: 122).

⁵ Taşeron çalışmanın farklı biçimlerini tartışırken önemli bir nokta ise firmanın sınırlarıdır. Firmanın sınırları, taşeron çalışmanın firmanın içinde mi gerçekleştiği veya üretim sürecinin bir bölümünün başka bir mekandaki firmaya mı aktarıldığı soruları üzerinden taşeron çalışmanın biçimlerini sınıflandırmaktadır (Kenny ve Bezuidenhout, 1999).

Maddi olmayan emek, iki ana biçimde tahayyül edilebilir. Birincisi, hizmet işleri, entelektüel emek ve bilişsel emek gibi kavramları kapsayan ve asıl olarak entellektüel ya da dilsel olarak adlandırılabilen problem çözme, sembolik ve analitik görevler ve dilsel ifadeler gibi emek türlerini ifade eder. İkinci olarak ise, “maddi olmayan emek”in, en önemli bileşeni duygulanımsal emektir (*emotional labour*) (Hardt ve Negri, 2004: 122). Duygulanımsal emek, örneğin uçuş görevlilerinin, banka veznedarlarının, çağrı merkezi, güvenlik ve *fast-food* emekçilerinin işlerinde gözlemlenebilen, esenlik, rahatlık, tatmin ve heyecan gibi hisleri üreten bir emektir. Duygulanımsal emekte, sermaye, çalışanların hal, tavır ve sosyal becerilerine önem verirler. Dolayısıyla, Hardt ve Negri’nin (2004: 83) deyişle, “fikirlerimiz ve duygulanımlarımız işe katılınca, dolayısıyla yeni bir biçimde patronun komutasına tabi hale gelince, genelde yeni ve yoğun yabancılaşma ve taciz biçimleri yaşarız.” Bizim çalışmamız için önemli olan duygulanımsal emek kategorisinde ve taşeron olarak çalışan kesim için hal, tavır ve davranışların hegemonik bir emek rejimine dönük sermaye ile örtüştürülmeye çalışılması ve “sen-ben yok, biz varız” rızasının üretimi değildir. Bizatihi hal, tavır ve davranışların yoğun ve despotik bir denetim altına alınmasıdır. Güvenlik, bankacılık ve *fast-food* sektörlerinde ya da büyük alışveriş merkezlerinde satış görevlisi olarak çalışan ve büyük çoğunluğu taşeron olan emekçilerin, eski sistemde Taylor ve Ford’un işçinin vücudunu (bedenini) despotik emek rejimine tabi kılması benzeri, zihinleri, duygulanımları ve organizmalarının bütünü (gülümseme ve ses gibi) despotik emek rejimine tabi kılmaktadır.

Taşeron çalışma, bir despotik emek rejimidir; çünkü baskıyı vareden emek denetim aygıtları kullanılmaktadır. Emek rejimlerinde, sermayenin emek üzerindeki denetimi ve bu denetimin aracı olan aygıtlar oldukça önemlidir. Taşeron çalışma, rızayı vareden ideolojik denetim aygıtlarından yoksundur ve baskıyı vareden diğer tüm emek denetim aygıtlarını bazen tek tek bazen ise birlikte kullanılırken gözlemlemek mümkündür. Diğer bir deyişle, taşeron çalışma sırasında emek denetim aygıtlarının hangi formlarda ve hangi ağırlıkta bir araya geleceği emek piyasasının yapısına ve emek sürecinin örgütlenmesine bağlıdır.

Taşeron çalışma sürecinde elektronik denetim aygıtları yoğunlukla uygulanmaktadır. Her teknolojik yeniliğin, üretim ve emek süreci örgütlenmelerini ve bu alanlardaki ilişkileri dönüştürdüğünden hareketle, son dönemde, iletişim teknolojilerindeki gelişimle ortaya çıkan elektronik denetim aygıtlarından bahsedilebilir. Elektronik denetim aygıtları, dinleme, video ve bilgisayar sistemleri gibi elektronik araçlar kullanarak birey ya da grup etkinlikleri veya performansı ile ilgili olarak rapor alma, bilgi toplama ve çözümlenme yöntemlerini kapsamaktadır (Savcı, 2002: 338). Çağrı merkezlerinde emek süreci örgütlenmesinin denetim boyutunda, öne çıkan unsur, teknolojik denetime ileri teknolojinin eklenmesi ile ortaya çıkan elektronik denetimdir. Çağrı merkezleri, taşeron çalışmanın her geçen gün baskın hale gelen yerlerinden biridir. 1980’lerin ortalarında, iletişim ve

bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler ile birlikte, eskiden yüz yüze sunulan bir takım hizmetlerin telefon ve bilgisayar sistemi aracılığıyla görülmesini sağlayan bir çalışma şekli olarak ortaya çıkmıştır (Koskina, 2005). Bu yolla hem bir çalışan üzerinden görüşülen/hizmet verilen kişi sayısı esaslı bir şekilde artmış, hem çalışan başına düşen metrekaresi sayısı azalmış, hem de çalışanların denetimi çok daha etkin bir şekilde arttırılabilmektedir. Çağrı merkezleri, dünya üzerinde merkez ve çevre ülkelerde, özellikle bankacılık ve mobil telefon operatörlüğü sektörlerinde artmaktadır. Uluslararası işbölümü çerçevesinde, mal üretiminde olduğu gibi, çağrı merkezleri sektöründe de emek maliyetlerinin yüksek olduğu ülkelere düşük olduğu ülkelere doğru bir yönelim söz konusudur ve çevre kapitalist ülkeler, ucuz emek gücü sayesinde küresel çağrı merkezleri için bir çekim noktası olmaktadır (Alkan, 2007). Çağrı merkezlerinin hem merkez hem de çevre ülkelerde oldukça ağırlıklı bir şekilde taşeron firmalarla çalıştığı ve taşeron çağrı merkezi emekçilerin, çalışanların önemli bir kısmını oluşturduğu birçok çalışmada belirtilmektedir (Mirchandani, 2004).

Çağrı merkezlerinde elektronik denetim, çağrı merkezi çalışanlarının görüşmelerinin dijital olarak kayıt altına alınması, performans değerlendirmenin bu kayıt altına alınmış görüşmelere dayanarak yapılması ihtimali, bilgi-iletişim teknolojilerinin yardımıyla hazırlanan ve ortalama konuşma ve meşgul süresi, mola kullanımları, pazarlanan ürünlerin satış miktarı, rastlantısal olarak seçilen belirli sayıdaki çağrının dinlenmesi ve açılış/kapanış konuşması gibi farklı unsurları içeren günlük raporlar eliyle gerçekleştirilmektedir (Alkan, 2007).⁶

Panoptikon, içinde bulunan mahkumların her noktadan izlenebildiği ve mahkumların somut izlenme anını hiçbir zaman bilemediği bir hapisane modelini ifade eden bir kavramdır. Hapishaneyi işletenlerin kapitalist devletin baskı aygıtı içerisindeki güzide yerini ve özellikle iş ve ceza hukuklarına içkin sınıfsal işlevlerini unutmaksızın, çağrı merkezi emeğinin denetiminde “işitsel bir panoptikon”dan bahsetmek mümkün olacaktır. Taşeron çağrı merkezi emekçisi, bilgisayarının kronometresi aracılığı ile her an bir şekilde denetlendiğini bilmekle kalmamakta; ürettiği somut hizmetin gerek tüketicinin şikayeti gerekse rasgele dinleme metoduyla ayrıca ek bir denetime tabi olduğunu da aklından çıkarmamaktadır.

Taşeron çalışma içinde kadın emekçiler, bazı durumlarda baskın olarak, ama her daim “cinsiyete dayalı denetim aygıtlarına” tabidirler. Cinsiyete dayalı denetim aygıtları ise, kadının toplumsal cinsiyetçi bir yaklaşımla yüklü olduğuna inanılan özelliklerinin (duygusallık, pasiflik, yardımseverlik, itaatkarlık, saflık) denetim malzemesi yapılması durumudur. Taşeron kadın emekçilerin sömürüleri de çok boyutludur: Onlar bir yandan duygulanımsal emeğin merkezinde yer almakta; diğer

⁶ Türkiye’de çağrı merkezlerinde çalışan ve önemli bir bölümü de taşeron çağrı merkezi emekçisi olanların ortaklaşa kurdukları ve “çağrı merkezinde emek süreci örgütlenmesi” üzerine de olan deneyimlerini aktardıkları önemli bir websitesi için www.gercegecagrimerkezi.org adresi ziyaret edilebilir.

yandan ise düşük ücretleri nedeniyle mutlak artı-değerin ele geçirilmesinde “en verimli” kullanım değerlerini üretmektedirler. Temizlik ve yemek, hem merkez hem de çevre kapitalist ülkelerde taşeronlaşmanın öncü alanlarıdır (Puech, 2007). Bu alanlarda, özellikle kadın emekçiler çalışmaktadırlar ve kadın emekçilere yönelik denetim aygıtlarında, kadının “uysal”, “itaatkar” ve “sorun çıkarmak istemeyen” gibi özelliklerine dayanan cinsiyetçi bir yaklaşım olduğu gözlemlenmektedir (Aguiar ve Herod 2006).

“*Neoliberalizmin Kirli İş?*” adını verdikleri kitapta Aguilar ve Herod, Şili’den Güney Afrika’ya kadar uzanan bir coğrafyada temizlik işçilerinin zor çalışma şartlarını ve ağır çalışma koşullarını gözler önüne sermektedirler (Aguiar ve Herod, 2006). Türkiye’de, 2005 yılında, Ankara’daki temizlik işçileri üzerine yapılan bir araştırmada, temizlik işçilerinin çalıştıkları yerlerin yarısından çoğunda işyeri sağlık birimi, işyeri hekimi ve işyeri hemşiresi bulunmadığı gözlemlenmiştir (İlhan vd., 2006). Araştırmaya katılan temizlik işçilerinin hemen hiçbiri, işiyle ilgili mesleki sağlık ve güvenlik eğitimi almamıştır. Çalışırken, temizlik işçileri kişisel koruyucu kullanmamaktadır. Araştırmaya katılan temizlik işçilerinin çoğu iş kazası geçirmiş, iş kazasına bağlı sakatlıklara maruz kalmış, meslek hastalığı tanısı almış ve meslek hastalığına bağlı kalıcı sakatlıklarla karşı karşıya kalmışlardır. Cinsiyete dayalı denetimin bir diğer özelliğinin, diğer denetim aygıtları ile kolay eklenilebilir olduğu sonucuna varılabilir. Belirli emek süreçlerinde amirlerin erkek, diğer takım üyelerinin kadın olması durumu, pederşahi (paternalist) denetimle cinsiyete dayalı denetimin eklenmesine örnek olarak verilebilir. Yine kadın emeği üzerinde cinsiyete dayalı denetim aygıtları bürokratik denetim aygıtları ile iç içe geçebilmektedir. Sağlık ve temizlik alanları gibi iş listelerinin sürekli imzaya açık olduğu alanlar bu iç içe geçmeyi örneklemektedir.

Paternalist emek denetim aygıtları, taşeron çalışmada sıklıkla gözlemlenmektedir. Özel güvenlik, son yıllarda hem dünyada hem de Türkiye’de şirket-ve okulları ile gittikçe büyüyen bir “sektör”ü oluşturmaktadır. Bu şirketlerin çoğu eski emniyet müdürleri, emekli polisler ve askerler tarafından kurulmaktadır. Bu konuda, Sevinç (2008)’in saptaması önemlidir: “Bu tip bir güvenlik anlayışı, sosyal devletin yurttaşlarına insanca yaşam için gerekli koşulları sağlama görevini terk etmesiyle palazlandı. Yani ‘güvenlik’ sosyal olmaktan çıkıp kişisel bir ‘koruma’ haline getirildi.” Türkiye’de özel güvenlik hizmetlerinin yerine getirilmesi için düzenlenen, 10.6.2004 tarihli Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun’da (5188-R.G. 26.6.2004-25504), 120 saat teori, pratik ve silah eğitimi almak zorunda olan güvenlikçilerde, TC yurttaşlığı, en az lise ya da dengi okul mezunu olup 18 yaşını doldurmuş bulunmak, bazı suçlardan dolayı hüküm giymemiş olmak gibi koşullar aranmaktadır. Sevinç (2008), “aranan şartlara bakılırsa, belli ki güvenlikçi denilen gençler, alt-orta tabakaya mensup, liseyi bitirmiş ve daha fazla ilerleme şansı fazlaca olmayan kişiler. Sınıfsal aidiyetleri göz önüne alındığında, milliyetçi muhafazakâr çizgiye yakın olduklarını düşünmek için sayfalarca anket yapmaya gerek yok

sanırım” diye belirtmektedir. Güvenlik sektöründe güvenlik hizmetini üreten emekçiler, öyleyse, daha en başından milliyetçi söylemin ekseninde pederşahi (paternalist) denetime tabidirler. Denetim sadece amirin sözleşme ve tüzükle belirlenen haklarına ve “işyeri kuralları”na değil; büyüklere ve “abi”lere saygı esasında daha geniş ve görünmez bir denetim aygıtına havale edilmiştir.

Taşeronluk ilişki ağlarının en yoğun gözlemlendiği alan, kuşkusuz küresel meta zincirleridir. “Küresel meta zincirleri”, küresel kapitalizmin üretim yapısını açıklamak için geliştirilmiş bir yaklaşımdır ve tüccar-yönlendirmeli ve üretici-yönlendirmeli meta zincirleri olmak üzere iki farklı kategori öngörülmektedir (Gereffi ve Korzeniewicz, 1994). Tüccar-yönlendirmeli meta zincirinde, merkez ülkelerde büyük tüccarlar, pazarlama şirketleri ve marka tacirleri ile çevre ülkelerde üretim yapan fabrikalar vardır. Bu ağ içinde araştırma, geliştirme, ürün tasarım ve finans, merkez ülkelerde yoğunlaşırken; çevrede ise bağımsız fabrikalarda üretim gerçekleşmektedir. Çevrede gerçekleşen üretim girift taşeronluk ilişki ağlarına dayanmaktadır. Emek yoğun bir üretim vardır. Üretici-yönlendirmeli meta zincirinde ise, üretim, ticaret ve pazarlama işlemleri merkezdeki işletmelerde toplanırken; temel ürüne eklemenecek parçaların üretimi farklı ülkelerde gerçekleşmektedir. Üretimin parçalanması sonucu, üretimin belirli aşamaları taşeronlarla kurulan ilişkiler içinde üretilmekte ve yeniden ana firma bünyesinde birleştirilmektedir. Hem tüccar yönlendirmeli hem de üretici yönlendirmeli küresel meta zincirleri içinde yer alan taşeron çalışma, yeni bir proleterleşme dalgasını da yaratmaktadır (Özügürlü, 2005).

Bu yeni proleterleşen dalga, girift taşeronluk ağları içinde zorunlu kısmi zamanlı istihdam, eve iş verme ve fason ilişki gibi istihdam altında sosyal güvenceden yoksun, düşük ücretli, uzun çalışma saatlerine sahip ve sendikasız emekçilerden oluşmaktadır. Küresel meta zincirleri içinde yer alan küçük ölçekli taşeron firma emekçilerinde pederşahi (paternalist) himayecilik belirgin bir ilişki biçimidir (Özügürlü, 2005). Bu denetim aygıtını belki de pederşahi (paternalist)-basit (doğrudan) denetim olarak adlandırabiliriz.

Özetlemek gerekirse, taşeron çalışmanın despotik bir emek rejimi olmasında önemli belirleyenler, ana firma ve taşeron firma arasındaki bağımlılık ilişkisi, taşeron firmalar arası rekabet, taşeron emekçilerin işçi sınıfı içi katı hiyerarşideki yeri, taşeron emekçilerin örgütsüzlüğü ve mekansal ve kurumsal olarak parçalanmışlığı olarak sıralanabilir. Sonuçta ise, hem merkez hem de çevre ülkelerde, en vasıflısından en vasıfsızına kadar taşeron emekçilerin tümü despotik emek rejimi koşullarında yaşamaktadırlar: Sabit süreli sözleşmeler olmadan çeşitli görevler yapacak biçimde esnek ve sürekli mekan değiştirecek şekilde hareketli.

Sonuç Yerine: Taşeron Çalışmayı Doğru Kavramlarla Düşünmek Neden Önemlidir?

Taşeron çalışmayı doğru kavramlarla düşünmek önemlidir; zira “her çeşit genelleme eğilimini alaya alma” çabası zihinleri kısırlaştırıp, biçimci demokrasinin tek sığınak olduğu inancını kutsarken; emek sürecini kuramsal olarak açıklama edimi bizi gerçek seçeneklerle donatır ve özgürleştirir.

Taşeron çalışmayı doğru kavramlarla düşünmek emek yanlısı bir siyaset için gereklidir. Sömürünün artırılmasında, sömürüye karşı direncin kırılmasında, işçiyi koruyan hükümlerden geriye kalan kırıntıların süpürülmesinde taşeronluk teknolojisinin rolünü bilip de karşı çıkmamak imkansızdır. Emek yanlısı bir siyaset aksi yönde ilerleyemez. Bu durum da taşeron karşısındaki tutumu bir nevi turnosol kağıdına dönüştürür.

Taşeron çalışmayı doğru kavramlarla düşünmek işçi sınıfının siyasetini anlamlandırmak için önemlidir. Emek rejimlerinde, vurgulanması gereken önemli bir nokta, emek rejimi altındaki işçilerin başkaldırı, boyun eğme ya da onay gibi tavır, tutum ve duruşlarının bu rejimlerce tanımlanıyor ve bu rejimleri tanımlıyor olmasıdır. Emek rejimlerinin, sermaye ve emek arasındaki ilişkide var olduğunu tanımlamak önemlidir; zira, emek rejimleri, emekçilerin rejime ilişkin kabul, red, başkaldırı ya da içselleştirme gibi duruşlarıyla kendini tanımlar, sınırlar ve gerçekleştirir. Taşeronluk müessesesini yaygın olarak kullanan bir emek rejiminde tanımlanan tavır, tutum ve duruşların toplam sınıf etkisi, fabrika içerisinde “kanlı” olarak tanımlanan taylorist uygulamalara, fabrika dışında da yavaşma ilişkilerinden örülü bir paternalizme kadar uzar.

İşçi siyasetini anlamlandırmak için ve taşeron çalışmaya yönelik itirazları bir çerçeveye oturtabilmek için ortaklaşan deneyimlerden ve ortaklaşan dertlerden bahsetmek gerekmektedir: Güvencesiz çalışan mühendisler, her geçen gün emek sürecinde denetim ve vasıftan uzaklaşan hekimler, uzun çalışma saatleri ve ucuz ücretlerle karşı karşıya olan sağlık çalışanları, yoğun denetim altındaki çağrı merkezi çalışanları, bakım işleri kamusal hizmet niteliğinden çıktıkça bu işleri üstlenen kadınlar, serbest bölgelerde büyük markalar için çalışanlar... Tüm bu çalışanlar, despotik emek rejiminin baskısı altındadırlar ve boyun eğme, rıza veya başkaldırı dinamiklerinin incelenmesi yarının siyaseti için acil görünmektedir.

Kaynakça

- Adler, P. S. ve Cole, R. (1993) "Designed for Learning: A Tale of Two Auto Plants", *Sloan Management Review*, Bahar, 85-94.
- Aguiar, L.M. & Herod, A. (2006) (der.) *The Dirty Work of Neoliberalism: Cleaners in the Global Economy*. Oxford: Blackwell.
- Alkan, T. (2007) "Esnek Çalışma Biçimleri ve Çağrı Merkezi Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ashworth, C. vd (1990) *The Structure of Social Theory*, Londra: Macmillan.
- Braverman, H. (1974) *Labour and Monopoly Capitalism*, New York: Monthly Review Press.
- Burawoy, M. (1985) *The Politics of Production: Factory Regimes under Capitalism and Socialism*, New York: Verso.
- Fournier, V. ve Grey, C. (2000) "At the Critical Moment: Conditions and Prospects for Critical Management Studies", *Human Relations*, 53(1), 7-32.
- Frenkel, S. (2003) "The Embedded Character of Workplace Relations", *Work and Occupation*, 30,2, 135-154.
- Gereffi, G. ve Korzeniewicz, M. (1994) (der.) *Commodity Chains and Global Capitalism*, Westport, CT: Greenwood Press.
- Gramsci, A. (1971) Q. Hoare and G. Nowell Smith (der.) *Selections from the Prison Notebooks*, Londra, Lawrence & Wishart.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2004) *Çokluk: İmparatorluk Çağında Demokrasi ve İmparatorluk* (çev. B. Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı.
- Harvey, D. (2008) *Umut Mekanları* (çev. Z. Gambetti), İstanbul: Metis.
- İlhan, M. N., Kurtcebe, Z.Ö., Durukan, E. ve Çoşar, L. (2006) "Temizlik İşçilerinin Sosyodemografik Özellikleri ve Çalışma Koşulları ile İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sıklığı", *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 20, 6, 433-439, http://www.fusabil.org/pdf/pdf_FUSABIL_478.pdf (20.07.2008).
- Jessop, B. (2002) *The Future of the Capitalist State*, Cambridge: Polity Press.
- Kenny, B. ve Bezuidenhout, A. (1999) "Contracting, Complexity and Control: An Overview of the Changing Nature of Subcontracting in the Mining Industry", *The Journal of the South African Institute of Mining and Metallurgy*, July-August, 185-192, <http://www.saimm.co.za/publications/downloads/v099n04p185.pdf> (05.07.2008).
- Koskina, A. (2005) "Converging Divergences of Call Centre Management in Greece" *23rd International Labour Process Conference*, University of Strathclyde <http://www.hrm.strath.ac.uk/ILPC/2005/conf-papers/Koskina.pdf> (4.06.2008).
- Köse A. H. ve Öncü, A. (2000) *Kapitalizm İnsanlık ve Mübendislik: Türkiye'de Mübendisler-Mimarlar*, Ankara: TMMOB.
- Marx, K. (2000) *Kapital, Birinci Cilt* (çev. A. Bilgi), Ankara: Sol.
- Mirchandani, K. (2004) "Practices of global capital: gaps, cracks and ironies in transnational call centres in India", *Global Networks*, 4, 355-373.
- Özdemir, A.M. (2008) "Belirsizliğin Düzenleyici Etkisi: Taşeronluk Müessesesi Üzerine Saptamalar" *Toplum ve Hekim*, 23(4), 263-268.

Özügürlü, M. (2005) *Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu Yeni İşçilik Örüntülerinin Sosyolojisi*, İstanbul: Halkevleri.

Özveri, M. (2008) “Alt İşveren: İş Hukukunun Altının Oyulması”, *Tes-İş Dergisi*, Mayıs, 109-114.

Sayer, A. (1992) *Method in Social Science: A Realist Approach*, Londra: Routledge.

Sevinç, M. (2008) “Üniversitede Turnikeli, Kameralı Eğitim”, *Radikal*, 26.06.2008.

Smith, C. ve Pun, N. (2006) “The Dormitory Labour Regime in China as a Site for Control and Resistance”, *International Journal of Human Resource Management*, 17, 8, 1456–1470.

Waterman, P. (1998) *Globalisation, Social Movements and New Internationalisms*, London: Mansell.

Yücesan-Özdemir, G. (2000) “Başkaldırı, Onay ya da Boyun Eğme? Hegemonik Fabrika Rejiminde Mavi Yakalı İşçilerin Hikayesi”, *Toplum ve Bilim*, Güz, 86, 241-260.

Yücesan-Özdemir, G. ve Özdemir, A. M. (2008) *Sermayenin Adaleti: Türkiye'de Emek ve Sosyal Politika*, Ankara: Dipnot.